

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

ЛОЩИНОВА ІННА СЕРГІЇВНА

УДК 811.161.2'373.43

НЕОЛЕКСИКА У ТВОРАХ ПИСЬМЕННИКІВ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дніпро – 2016

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі української мови Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент

Голікова Наталія Сергіївна,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара,
доцент кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор

Колоїз Жанна Василівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Криворізький державний педагогічний університет»,
завідувач кафедри української мови;

кандидат філологічних наук

Сюта Галина Мирославівна,
Інститут української мови НАН України,
старший науковий співробітник відділу стилістики
та культури мови.

Захист дисертації відбудеться «21» грудня 2016 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08.051.05 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара за адресою: 49050, м. Дніпро, пр. Гагаріна, 72, корпус I, факультет української й іноземної філології та мистецтвознавства, ауд. 1107.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (49050, м. Дніпро, вул. Козакова, 8).

Автореферат розіслано «18» листопада 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. В. Шевченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Причиною появи значної кількості нових слів в українській мові кінця XX – початку XXI ст. постають соціально-економічні, суспільно-політичні та науково-технічні зрушення. Інтенсифікація інноваційних процесів зумовила підвищення мовознавчого інтересу до проблем природи неолексем, їх систематизації. До неолексики зазвичай уналежнюють неологізми, okazіоналізми та потенційні слова. Неологізми традиційно розуміють як лексеми, що виникли на позначення нових фактів дійсності, але, попри використання в мовній практиці, ще не ввійшли до її активного словникового запасу. Okazіоналізми – це індивідуально-авторські новації, створені за нестандартними чи малопродуктивними дериваційними моделями, що здебільшого виконують не номінативну, а характеризувальну функцію. Okazіональне слово із властивою йому незвичайністю, яскравістю, високою впливовою силою допомагає під час реалізації авторських комунікативних настанов. У лінгвістичних розвідках таких науковців, як Г. Винокур, О. Земська, Р. Намітокова, О. Смирницький зазначено, що в мові функціонує ще й третій клас інновацій – потенційні слова, що, як і okazіоналізми, мають мовленнєвий характер, але, на відміну від них, створені за продуктивними моделями словотвору. Більшість вітчизняних дослідників, зокрема Г. Вокальчук, В. Герман, Ж. Колоїз, наголошують на тому, що потенційні слова, як і власне okazіональні, створюються на випадок, для певного контексту й мають право називатися okazіональними або індивідуально-авторськими лексемами.

Започаткований у лінгвістичних дослідженнях Г. Винокура, О. Земської, Н. Котелової, О. Ликова, В. Лопатіна, О. Смирницького, І. Улуханова, Е. Ханпіри, В. Хохлачової теоретичний аспект вивчення неолексики поступово перетворився на окремий напрям у мовознавстві – неологію, у якому наразі успішно здійснюють дослідження такі мовознавці-україністи, як Н. Адах, К. Брітікова, Г. Віняр, Г. Вокальчук, Н. Гаврилюк, В. Герман, Н. Голікова, О. Жижома, А. Загнітко, Ю. Зацний, Є. Карпіловська, Ж. Колоїз, Д. Мазурик, В. Максимчук, А. Нелюба, Н. Сологуб, О. Стишов, О. Турчак, Т. Юрченко та ін. Протягом останніх десятиліть увага до проблем okazіональних утворень значно активізувалася, що спричинено загальною орієнтацією сучасного мовознавства на комплексний аналіз мовних явищ у взаємодії їхніх структурних і комунікативно-функційних характеристик. Незважаючи на різнобій у термінології, мовознавці зосереджують увагу на дериваційних і функційно-стилістичних особливостях okazіональних лексем, засвідчених у мові окремого письменника, як-от: М. Семенка, В. Барки, Яра Славутича, В. Стуса, О. Гончара, П. Загребельного; письменників окремого періоду, наприклад, неокласиків, шістдесятників та членів Нью-Йоркської групи; письменників Рівненщини, а також у мові ЗМІ.

Для сучасного художнього дискурсу характерно функціонування в ньому значної кількості індивідуально-авторських неолексем, що здатні не лише відбити власне світобачення письменника, а й відтворити особливості національного світовідчуття. Okazіоналізми допомагають авторові точно, експресивно або

й асоціативно передати думку, виразити емоційний стан, поєднуючи мовну й екстралінгвальну інформацію. Поява нового слова для комунікації спричиняється прагматичною потребою. Отже, неолексеми, акумулюючи імпліцитну й експліцитну інформацію про предмети чи явища навколишньої дійсності, стають засобом передавання цієї інформації, виконуючи в тексті комунікативну функцію.

Незважаючи на численні дослідження okazіоналізмів у наукових розвідках українських і зарубіжних лінгвістів, творчість письменників Дніпропетровщини досі не була проаналізована в межах неології, що зумовлює **актуальність** нашого дослідження, у якому розглянуто неолексеми, вибрані як з поетичних, так і із прозових текстів дніпропетровських майстрів слова.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри української мови Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара «Закономірності розвитку й функціонування української мови» (номер держреєстрації – 0113U003162). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол № 7 від 22 березня 2007 р.), схвалено Науковою координаційною радою Інституту української мови НАН України (протокол № 71 від 22 грудня 2014 р.), уточнено на засіданні вченої ради факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол № 12 від 14 червня 2016 р.).

Мета дисертаційної роботи полягає у виявленні неолексем у поетичних і прозових текстах письменників Дніпропетровщини, встановленні їхніх особливостей з позицій семантики, деривації, лінгвостилістики та прагматики.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- проаналізувати семантичну специфіку індивідуально-авторських неологізмів;
- провести дериваційний аналіз новотворів з урахуванням структурно-семантичних відношень між неодериватами та їхніми мотивувальними основами;
- дослідити стилістичні прийоми увиразнення okazіональної експресії;
- розглянути роль okazіоналізмів у конкретних комунікативно-прагматичних ситуаціях;
- з'ясувати особливості неолексем, характерні для ідіостилю того чи того автора;
- укласти словник індивідуально-авторської лексики письменників Дніпропетровщини.

Об'єкт дослідження – неолексеми в мовотворчості письменників Дніпропетровщини.

Предметом дослідження є структурно-семантична природа індивідуально-авторських новотворів, особливості їхнього функціонування в художньому дискурсі.

Методи дослідження. Для багатоаспектного аналізу okazіональних слів у дисертації використано як загальнонаукові, так і лінгвістичні методи дослідження. Для наукової інтерпретації фактичного матеріалу послуговувалися такими

загальнонауковими методами, як спостереження над мовним матеріалом, аналіз і синтез (обґрунтування теоретичних положень), зіставлення, статистичне опрацювання неолексем. У дослідженні використано описовий метод, прийоми компонентного (для вивчення структури лексичних значень неолексем) та лінгвостилістичного (для з'ясування стилістичних функцій okazіоналізмів, виявлення специфіки індивідуального слововживання) аналізу; а також метод контекстуального аналізу, що уможливив вивчення новотворів у текстовому оточенні та допоміг з більшою вірогідністю окреслити їхнє стилістичне призначення з огляду на структуру та змістове наповнення.

Джерельною базою дисертації послужили неолексеми, виявлені в поетичних і прозових творах С. Бурлакова, В. Грипаса, І. Данилюка, Н. Дев'ятко, М. Дружко, М. Дяченка, М. Зобенко, О. Ігнатенко, Ю. Кириченка, Ю. Кібця, В. Коржа, Н. Кривенко, Ю. Купіч, Н. Нікуліної, В. Савченка, Г. Світличної, В. Сіренка, І. Сокульського, Лесі Степовички, М. Чхана, А. Шкляра, М. Яланської. Загалом опрацьовано 1800 одиниць okazіональних лексем.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що okazіоналізми письменників Дніпропетровщини не були об'єктом спеціального комплексного дослідження, а в українській лексикографії відсутні персональні словники неолексем дніпропетровських авторів.

Теоретичне значення роботи полягає у спробі поглибити семантико-словотвірну характеристику okazіоналізмів як важливих елементів індивідуальної творчості письменників, розкрити їх стосунок до мовної системи та літературної норми, що певною мірою обмежують творення та структуру неолексем, визначити їхні прагматичні функції.

Про **практичну цінність** дисертації свідчить те, що результати дослідження можуть бути використані у вищівській практиці викладання курсів лексикології, лексикографії, словотвору, стилістики, лінгвістичного аналізу художнього тексту. Словник новотворів, поданий у додатку, може стати частиною словника авторських неолексем в українській літературі ХХ–ХХІ ст.

Особистий внесок здобувача. Дисертація відображає результати самостійно проведеного дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертації оприлюднено на ІІІ, ІV, V Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Культура мови в українському суспільстві» (Дніпропетровськ, 2012, 2014, 2016), Міжнародній конференції «Свой язык имеют – в поисках языковой идентичности» (Польща, Гданськ, 2015), ІХ Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2016), а також обговорено на підсумкових наукових конференціях професорсько-викладацького складу Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Публікації. Проблематику та основні положення дисертації викладено в 9 наукових публікаціях, 8 із яких уміщено у фахових виданнях, затверджених МОН України, 1 – у закордонному виданні.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (230 найменувань), списку джерел фактичного матеріалу (81) та додатків.

Обсяг тексту дисертаційної роботи становить 170 сторінок, загальний обсяг роботи – 325 сторінок друкованого тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, простежено її зв'язок з науковими програмами кафедри та університету, визначено об'єкт і предмет аналізу, сформульовано мету й завдання дисертаційної роботи, вказано на наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, подано відомості про їхню апробацію та особистий внесок здобувача.

У **першому** розділі «**Авторські неолексеми як об'єкт лінгвістичних досліджень**» розглянуто історію вивчення неолексики, подано огляд наукових праць провідних вітчизняних і зарубіжних фахівців у царині неології, проаналізовано основні аспекти опрацювання індивідуально-авторських лексем, визначено термінологічний апарат і методологію дослідження.

Категорію okazionalnosti зазвичай вивчають у порівнянні з категорією узуальності, спираючись на теоретичне положення Ф. де Соссюра про дихотомію «мови» і «мовлення». Такий підхід уможливує визначення ступеня okazionalnosti всіх новацій, що наразі не ввійшли до складу лексичної системи аналізованої мови й унаслідок цього мають такі риси, як належність до мовлення, ненормативність, утворюваність (а не відтворюваність), контекстуальна залежність, функційна одноразовість, прагматичне маркування. Тлумачення явища okazionalnosti в такий спосіб дає змогу протиставляти авторські новотвори як факт мовлення неологізмам як елементам мовної системи.

Однією із проблем сучасної лінгвістики є питання ідентифікації okazionalnizmiv у мовленнєвому потоці, що особливо актуальне для одиниць, утворених за продуктивними дериваційними моделями. На сучасному етапі розвитку лінгвістики науковці розглядають такі критерії визначення належності слова до okazionalnogo: лексикографічний, словотвірний, експресивно-стилістичний, критерій контекстуального прикріплення. У своєму дослідженні ми спираємося на думку Г. Вокальчук, яка зазначає, що жоден із запропонованих критеріїв не є самодостатнім для ідентифікації власне авторських новотворів з-поміж інших лексичних інновацій.

Важливим аспектом дослідження неолексем є лексикографічний. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. означений посиленою увагою українських мовознавців до проблем лексикографічного впорядкування okazionalnizmiv, про що засвідчує поява дисертаційних робіт Н. Адах, К. Бріткової, Н. Гаврилюк, В. Герман, О. Турчак, Т. Юрченко, супроводжуваних словниками-реєстрами індивідуально-авторських слів. У таких словниках в алфавітному порядку фіксують новотвори конкретного автора або представників певного літературного угруповання.

2008 р. вийшла друком лексикографічна праця В. Максимчука «Короткий словник авторських лексичних новотворів поетів Рівненщини», що започаткувала серію «Українська індивідуально-авторська неографія». Це видання є першим «регіональним» словником АЛН (авторських лексичних новотворів) у поезії кінця ХХ – початку ХХІ ст., що нараховує понад 1700 одиниць, зафіксованих у мовотворчості сучасних рівненських поетів.

2003 р. опубліковано «Тлумачно-словотвірний словник okazіоналізмів» Ж. Колоїз. Це спеціальне лексикографічне дослідження, що поєднує елементи тлумачного та словотвірного різновидів лінгвістичних словників, мета якого, за словами укладача, полягає в тому, щоб «відчути, побачити внутрішню форму okazіоналізму, а відтак забезпечити краще і правильне сприйняття його структури і семантики»¹. 2004 р. видано «Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття» (Г. Вокальчук), реєстр якого перевищує 6000 одиниць. Проаналізований матеріал засвідчив, що неолексеми описано за такими лексикографічними параметрами, як розташування в алфавітному порядку, подання новації в початковій формі, а також у межах мікроконтексту, паспортизація проаналізованого фактичного матеріалу.

З урахуванням здобутків у царині української неології й неографії укладено «Словник-реєстр авторських неолексем письменників Дніпропетровщини», що містить список скорочень у словникових статтях, власне словникові статті, список лексикографічних джерел і список використаної літератури. До нашого словника ввійшли індивідуально-авторські okazіоналізми, що мали ретельну лексикографічну перевірку. Словникова стаття починається з реєстрового слова, за яким після коми подаємо граматичні й стилістичні характеристики з відповідними ремарками; ілюстративний матеріал у формі цитат з паспортизацією, а також у разі потреби – словотвірно-етимологічну довідку. У статтях-покликаннях наводимо реєстрове слово з позначкою *див.* і те слово, на яке покликаємося.

Сучасні вітчизняні та зарубіжні лінгвісти приділяють значну увагу вивченню словотвірних особливостей okazіональних лексем, що дає змогу не лише визначити продуктивність утворення новацій за певною дериваційною моделлю, а й відіграє вирішальну роль під час з'ясування їхньої семантики. Дериваційні процеси, різні способи продукування нових слів (узуальних та okazіональних) викликали зацікавлення таких науковців, як Г. Віняр, Г. Вокальчук, В. Горпинич, Д. Гугунава, Ю. Жабасєва, О. Земська, В. Ізотов, Є. Карпіловська, Н. Клименко, Ж. Колоїз, Р. Намітокова та ін. Більшість дослідників поділяє всі способи словотворення на узуальні та неузуальні. До узуальних уналежнюють ті, що ґрунтуються на використанні нормативних словотвірних ресурсів. Специфіка виникнення okazіоналізмів полягає в довільній комбінації відомих у мові коренів слів і формантів. Okazіональними є такі дериваційні моделі, для яких немає узуальних прикладів.

¹ Колоїз Ж. В. Тлумачно-словотвірний словник okazіоналізмів / Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. – С. 4.

Сьогодні не викликає сумніву актуальність дослідження дискурсу, адже в межах сучасної лінгвістики теорія дискурсу постає як потужна теоретична концепція, у ракурсі якої проводять численні наукові розвідки. Переорієнтація наукових досліджень сприяє посиленню уваги до антропоцентричного характеру утворення новацій, поява яких є певним підсумком пізнання людиною реального світу, її мисленнєвої й мовотворчої діяльності, а також визначена комунікативними настановами мовця. Про посилення інтересу до проблеми комунікативно-прагматичних особливостей функціонування okazіоналізмів свідчать численні наукові розвідки таких мовознавців, як Н. Адах, Н. Голікова, О. Дорофєєва, О. Жижома, Л. Касьянова, Ж. Колоїз, Ю. Пацула, О. Ребрій, Р. Ріжко, О. Турчак та багатьох інших. Мовець відбирає і використовує мовні засоби з огляду на їхню інформативність та здатність впливу на співрозмовника. Це зумовлює потребу подальшого вивчення функційних особливостей неолексем у конкретних комунікативно-прагматичних ситуаціях.

У другому розділі «Семантико-дериваційні особливості неолексем у творчості письменників Дніпропетровщини» схарактеризовано семантичну специфіку індивідуально-авторських неологізмів, а також проведено дериваційний аналіз новотворів, визначено продуктивні та малопродуктивні способи творення неодериватів.

Підрозділ 2.1. За своєю природою корпус аналізованих одиниць – складний і неоднорідний масив лексики. Семантичний аналіз неолексем, представлених у мовотворчості письменників Дніпропетровщини, дав змогу виділити вісім тематичних груп (ТГ) okazіоналізмів, що об'єднують у своєму складі новотвори, у лексичному значенні яких наявні інтегральні семи на позначення: 1) персонімів; 2) соматичної належності; 3) природних явищ; 4) реалій флори і фауни; 5) результатів діяльності людини; 6) процесуальних ознак; 7) непроцесуальних ознак; 8) ідеонімів. Аналіз семантичних особливостей okazіоналізмів засвідчує переважно антропоцентричний характер номінації. Найрепрезентативнішими ТГ є назви осіб, найменування об'єктів живої та неживої природи, здобутків людської праці, назви абстрактних понять. Семантичний аналіз новотворів з урахуванням специфіки функціонування в контексті уможливорює виділення таких лексико-семантичних груп (ЛСГ) інновацій – назв осіб, що характеризують їх за: 1) внутрішніми властивостями: *інтерохват*, *мордодзвони* (В. Сіренко), *екс-сов'єстикус*, *тертичніки* (Леся Степовичка); 2) соціальним станом: *класик-однокнижник* (Ю. Кириченко), *золотонімбний* (Н. Нікуліна), *партпани* (В. Сіренко); 3) професійною діяльністю: *історичок* (Ю. Кібець), *чужовчені* (Чхан); 4) переконаннями: *дзержинець-сжовець*, *демократ-антисталініст* (І. Данилюк); 5) виконуваною дією: *діставала* (М. Зобенко), *шпарувальниця*, *Обманович* (Ю. Кириченко), *вивідувач* (В. Савченко), *харчотрави* (В. Сіренко); 6) родинними зв'язками: *велети-сини*, *матінка-багачка* (М. Дружко); 7) територіальною належністю та походженням: *напівскіф*, *космолюди*, *чорноморяни* (Ю. Кібець), *дніпрівградці* (Леся Степовичка), *кацап-негритос* (Ю. Кириченко); 8) зовнішністю:

стовбурчастовусий, хлипаки-очкарики (І. Данилюк), *кирпачько* (В. Корж), *нездійминога* (Леся Степовичка) тощо.

Аналіз текстів письменників Дніпропетровщини свідчить про плідні словопошуки у сфері індивідуально-авторської номінації осіб. Значна частина інновацій мотивована суспільно-політичними проблемами, причиною появи інших стало висміювання негативних рис денотата.

В аналізованих творах виявлено 310 неолексем, до складу яких входять okazіональні натурфактоніми (термін Ж. Колоїз), а також новотвори, у структурі лексичного значення яких наявні експліцитні семи на позначення природних явищ. Найширше у творах представлені okazіоналізми, які називають часові відрізки або позначають ознаку чи дію, що мають до них стосунок (разом 102 новотвори). У мовотворчості дніпропетровських авторів спостерігаємо неолексеми, утворені здебільшого від назв на позначення весняної й осінньої пів року, поодинокими є новації, сконструйовані від назв інших поро-рокових часових проміжків: *незимовий, завеснілий* (С. Бурлаков), *найсерпневіший, вересніти* (М. Дяченко), *травнево-світлий* (О. Ігнатенко), *березень-сад* (Ю. Кібець), *літньо-полудневий* (Г. Прокопенко), *грудневість* (Г. Світлина) тощо. Широко представлена низка новацій, продукованих від назв часо-добових проміжків: *уранішньо-замріяний* (В. Грипас), *май-надвечір'я* (М. Дяченко), *світанково-милий* (О. Ігнатенко), *передзахіддя* (Г. Світлична), *ранковість* (І. Сокульський), *щонічно, краплини-хвилини* (Леся Степовичка), *світанковіти, вгодинено* (М. Чхан) тощо.

Індивідуально-авторські лексеми, що походять від назв атмосферних явищ та видів опадів, представлені 68 новаціями. Найчастіше помічаємо okazіоналізми на позначення осінніх і зимових (рідше весняних та літніх) погодних умов. Автори надають перевагу таким кореневим морфемам, як *сніг-/сніж-, -вітер-/вітр-, гроз-, грім-, дощ-, рос-*, рідше використовують морфем *криг-/криж-, лід-, мороз-*, наприклад: *підгрімки, зеленоросий, стогрімний* (С. Бурлаков), *лірники-дощі* (В. Грипас), *снігогон* (І. Данилюк), *ніжно-крижаний* (М. Дяченко), *сніжинки-листоноші* (Ю. Кібець), *князь-роси, льодохолодини, сніги-неандертальці* (Ю. Кириченко), *засніжжя, хуртаки, голомороззя, здощевлений, грозовитий, вітер-серпокрил, розвітреність* (В. Корж), *пахучо-росяний* (Ю. Купіч), *повінево* (В. Сіренко), *листочмерть, роси-веснянки* (М. Чхан) тощо.

Помітний вплив на мовотворчість письменників має довкілля, кліматичні умови, рельєф та природні зони. Okazіональні номінації на позначення природних зон, рельєфу здебільшого відображають особливості ландшафту, притаманні саме нашому регіону (численні зелені насадження, пагорби, безмежні степові простори, піски, якими рясніла Дніпропетровщина до забудови): *глинокруча, полин-долина* (С. Бурлаков), *гаї-многошуми* (М. Дяченко), *сад-село, цар-поріг, Ореліана* (Ю. Кібець), *степ-небеса, піски-кочівники, Дніпро-сивочуб* (І. Сокульський), *велетні-пороги, людоборці (пороги), Дніпро-козак* (Н. Нікуліна), *одніпрений* (М. Чхан) та ін.

ТГ на позначення результатів людської діяльності є досить численною, вона об'єднує індивідуально-авторські лексеми, що номінують результати творчого здобутку, предмети побуту, засоби пересування, пам'ятки архітектури тощо.

Письменники продовжують традицію створення неолексем на позначення понять, пов'язаних з лексико-семантичним полем «мова, слово, витвір мистецтва»: *пісня-подніпрянка* (С. Бурлаков), *сумнопис* (І. Данилюк), *архілегенда* (М. Дяченко), *вірш-великомученик*, *слово-кресало*, *прозострофи* (Ю. Кириченко), *грим-роман*, *юнотворчість* (Ю. Кібець), *дивотворчість*, *сонцекниги*, *рукописи-рокописи* (В. Корж), *срібнослів'я* (Н. Нікуліна).

Письменники активно створюють okazіоналізми з експліцитними семами на позначення історичних подій, що були визначними як в історії Дніпропетровщини, так і країни загалом, а саме: тема козацтва, дисидентства, розвитку космічної галузі, Помаранчевої революції, а також європеїзації незалежної України: *козацькошликий*, *комунобільшовицька* гідра (Ю. Кириченко); *літколгоспівський*, *опричницько-гулагівський*, *космофілологія* (В. Корж), *від'ярликowana* людина (В. Савченко), *гебешно*, *скадебешений*, *засересерений* (В. Сіренко), *затюрмлений* (І. Сокульський), *Кучма-ленд*, *зab'ютилося* (Леся Степовичка), *козачість* (М. Чхан) та ін.

Неолексеми, сконструйовані від абстрактних назв, також представлені в мовотворчості письменників Дніпропетровщини. Найчастіше автори поетизують різноманітні почуття і психічні процеси (*надія*, *провина*, *тривога*, *любов*, *печаль* тощо), а також такі поняття, як *доля*, *душа*, *дух*, *суть*, *біль*, наприклад: *напівнадія* (В. Грипас), *мертводукість*, *злосуть*, *правдосуть*, *жарина-надія*, *пранадія*, *гіркотривога*, *провина-горобина* (Ю. Кириченко), *біль-молодик*, *прамуки* (Н. Кривенко), *мілкодушия*, *біль-тривогонька*, *пестунка-слава* (Г. Світлична), *недолюбов*, *молекули-душі* (Леся Степовичка), *блукачка-душа* (А. Шкляр) тощо. Більшість прикметникових неолексем цієї ТГ демонструють поєднання колірнього компонента з номінацією психічного стану, психічного сприйняття, що є ознакою асоціативного поетичного мовомислення дніпропетровських письменників: *зеленодумний* (Н. Нікуліна), *чорносмутний* (В. Корж), *срібно-печальний* (Леся Степовичка). Отже, специфічною рисою словотворчості письменників Дніпропетровщини є значний за обсягом корпус okazіоналізмів, поява яких зумовлена безпосереднім впливом чинників позамовного характеру – соціальних, культурних, побутових, історичних, географічних та ін.

Підрозділи 2.2.–2.5. присвячені аналізу дериваційних особливостей неолексем. У підрозділі 2.2. «**Некомбіновані способи утворення okazіоналізмів**» розглянуто використання чистих узуальних способів словотвору, що характеризуються використанням якогось одного форманта й представлені префіксацією, суфіксацією, власне основоскладанням, абрєвіацією. У мовотворчості письменників Дніпропетровщини префіксація є активним засобом творення емоційної та оцінної лексики. Автори використовують як іншомовні, так і питоми українські префікси та префіксоїди: *анти-*, *архі-*, *без-*, *все-*, *гіпер-*, *екс-*, *євро-*, *іно-*, *інтер-*, *лже-*, *над-*, *напів-*, *не-*, *недо-*, *нео-*, *поза-*, *понад-*, *пост-*, *псевдо-*, *пра-*, *роз-*, *сто-*, *супер-*. Використання питомих основ з іншомовними формантами, а також сполучення семантично непокєднуваних компонентів сприяє появі особливих оцінних конотацій: *архілегенда* (М. Дяченко), *надчеканний* (М. Дружко), *напівбездоганний*, *суперхатини*, *псевдодостойник*, *поставантюрист*, *стопечально*

(Ю. Кириченко), *неонерони, лжекраса* (В. Корж), *антипрожектори, гіпермовний, розвітлитися* (В. Савченко), *інтерсвинота, некрилатий* (В. Сіренко), *пралісовий* (Н. Нікуліна), *позакомсомольський* (Леся Степовичка), *антидень, надреально* (М. Чхан) тощо.

З-поміж чистих способів словотвору найпродуктивнішим є суфіксальний, за допомогою якого письменники утворили 220 неолексем, половину з яких складають іменники. У процесі творення абстрактних іменників найпродуктивнішим є формант *-ість*: *сизоперість* (В. Грипас), *круточолість* (Ю. Кириченко), *мушлеподібність* (Ю. Купіч), *озонність, кароокість, промінність* (Г. Світлична) тощо. Утворюючи назви осіб, автори широко використовують форманти *-ець', -иць', -ик, -альн, -от*: *недоступниця, патріотик* (І. Данилюк), *безкорисливець, бюрократик* (М. Зобенко), *самозреченець, песимістики* (В. Корж), *людець* (В. Савченко), *цькувальник, лякальник* (Леся Степовичка), рідше вживають суфікси *-ась, -ак, -ач, -енко, -к, -тель*, наприклад: *секретаренко, молодась, псяголоваки* (Ю. Кириченко), *оновитель* (Ю. Кібець), *кирпачко* (В. Корж), *вивідувач* (В. Савченко) тощо. Для продукування назв не-осіб письменники досить часто послуговуються афіксами *-ан, -ич, -ець, -ун, -ець-*, що в узуальному словотворі вживають для творення персонімів: *багрянокрилець* (фламінго), *синьозорець* (квітка) (С. Бурлаков), *вітрун, молодан* (кінь), *термоядернич* (дракон) (В. Корж).

Рідше натрапляємо на прикметникові неодеривати, утворені суфіксальним способом з використанням таких формантів, як *-ивн- / -івн-, -іш-, -ист-, -н-, -ев-, -ит-, -івськ-*: *лампасистий, гордівний, літколгоспівський* (Ю. Кириченко), *громовитий, листолетний* (В. Корж), *киталтніший* (Н. Нікуліна), *ознобистий* (Г. Світлична), *брамний* (І. Сокульський), *жарптицевий* (М. Чхан) тощо. Натомість значною продуктивністю відзначені адвербіальні неолексеми порівняльно-уподібнювальної семантики, сконструйовані за допомогою суфікса *-о*, що приєднують до основ як узуальних, так і okazіональних прикметників, наприклад: *лампадово* (М. Дружко), *бісерно* (В. Корж), *високосно, клізмово* (Ю. Купіч), *хребтато* (Г. Світлична), *музейно, червенево* (М. Чхан). Продукуючи okazіональні дієслова, письменники Дніпропетровщини послуговуються такими суфіксами, як *-и, -і-, -ува-, -а-*: *яворіти* (С. Бурлаков), *вересніти* (М. Дяченко), *носорожити, виріювати* (Ю. Кириченко), *титаніти, стозвучити* (В. Корж), *вогнедишати, комунячити, нокати, штокати* (В. Сіренко), які приєднують до іменних основ будь-яких ЛСГ.

Серед неолексем, утворених власне основоскладанням, формальним показником якого є інтерфікс, у мовотворчій практиці письменників Дніпропетровщини представлено лише неодеривати з опорним іменниковим компонентом. Найпоширенішими є okazіоналізми, сконструйовані на базі атрибутивної синтагми «прикметник + іменник»: *сухопелюстки* (І. Данилюк), *дрібносуєта* (М. Дяченко), *міднодзвін* (М. Кібець), *щиросвіт* (І. Сокульський), *сумноплин* (Леся Степовичка) тощо. Подекуди спостерігаємо усічення прикметникового суфікса, наприклад: *проз(ов)і строфи* – *прозострофи* (Ю. Кириченко). Експресивність цієї лексеми виникає завдяки актуалізації

у структурі лексичного значення іменника *проза* семи, що позначає ‘одноманітність, буденність’: *У журналі і в газеті / Пан друкує не газелі: / Продукує прозострофи, / Мов обшиті салом дрофи...* (Ю. Кириченко).

Абревіацією сконструйовано одинадцять індивідуально-авторських лексем. Під час творення таких новацій найпродуктивнішим є компонент *літ-* (від прикметника *літературний*): *літміщани*, *літміщаночки* (Ю. Кібець), *літбрат*, *літуда*, *літгород*, *літмозолі* (Ю. Кириченко), *літтусовка* (Леся Степовичка). У ролі усіченої основи письменники використовують також інші компоненти: *акадептоми* (Ю. Кириченко), *спецінтим* (В. Корж), *спецінтернаціоналісти* (В. Савченко), *партпани* (В. Сіренко).

У підрозділі 2.3. «Комбіновані способи продукування неодериватів» зазначено, що найпоширенішими в мовотворчості письменників Дніпропетровщини є префіксально-суфіксальний, префіксально-суфіксально-постфіксальний та складносудіксальний способи словотворення. Префіксально-суфіксальний спосіб автори використовують здебільшого для деривації дієслівних і прикметникових неолексем. Утворюючи дієслівні новації, автори використовують такі узуальні форманти, як *за-...-ити-* (-ся), *з-* (*с-*)...-ити- (-ся): *забогунитися* (С. Бурлаков), *запортвейнитися* (Леся Степовичка), *заозонити* (М. Чхан), *скозачитися* (М. Дяченко), *здияволитися* (В. Корж). В узуальній деривації конфікс *о-...-и-ти-ся* використовують для творення узуальних відсудантивних дієслів, що здебільшого виражають значення «набуття певних внутрішніх якостей», наприклад: *обабитися*, *ослов'янитися*. Оказіоналізм *оквартиритися* (Ю. Кириченко) передає новий семантико-стилістичний відтінок «отримати у власність матеріальний об'єкт, що названий мотивувальним словом».

Відад'єктивні дієслівні неолексеми в мовотворчості письменників Дніпропетровщини утворено здебільшого з використанням таких незузальних словотвірних формантів, як *в-...-и-ти-ся*, *від-...-и-ти-(ся)* *під-...-и-ти-ся*: *вчервонитися*, *відсиніти*, *підлиситься* (М. Чхан). Неолексема *відлужнювати* створена за аналогією до узуальної відсудантивної лексеми *відлунювати*, але з використанням прикметникової мотивувальної основи *лужний*, у структурі лексичного значення якої актуалізована сема, що позначає високу активність лужних металів вступати в хімічні реакції: *І нині так чітко відлужніють кроки / з величного поступу Сковороди* (О. Ігнатенко). У такий спосіб авторка підкреслює вплив поглядів видатного філософа на сучасного читача.

Під час творення прикметникових оказіоналізмів узуальні конфікси поєднують із семантично непридатними для такого словотвору основами, наприклад: *донебний*, *понадсвітній* (І. Сокульський). Серед дериватів префіксально-суфіксального творення виявлено три відносних прикметники в ролі якісних та утворені на їхній основі форми найвищого ступеня порівняння: *найдовічніший* (Г. Світлична), *найосінніший*, *найсерпневіший* (М. Дяченко).

Оказіоналізми, що є результатом складносудіксального словотворення, зазвичай виражаються словосполученням, компоненти якого не завжди є взаємозумовленими. Особливо продуктивним є словотвірний тип

«прикметник + -о- + іменник + -Ø-ий»: *темношатий, тлустотілий (тлустий – розм. «огрядний»), ясноязыкий* (С. Бурлаков), *темнодухий* (В. Корж), *крилатолистий* (М. Дружко), *глевкодухий* (Ю. Кириченко) тощо. За цією моделлю сконструйовано 90 композитів. Автори презентують також кілька неодериватів, у яких наявна перестановка опорного та залежного компонентів, що сприяє підвищенню їхньої експресивності: *зорепречистий* (М. Дружко), *комунобільшовицький* (Ю. Кириченко), *п'ятобосий* (М. Чхан). Значна частина складносуфіксальних неодериватів створена за принципом аналогії, що, своєю чергою, сприяє деавтоматизації мовних стереотипів, завдяки чому низки складних іменників, утворених за добре відомими словотвірними моделями, поповнюють яскраві okazіоналізми-мікрообрази: *словопад* (Н. Нікуліна), *росопад* (М. Чхан), *зернограй* (Ю. Кібець), *листянограй* (Г. Світлична) тощо.

Для сучасної української мови типовими є композити, утворені поєднанням двох основ, тому трикомпонентні неодеривати сприймаються як дещо штучні, незвичні, наприклад: *козацько-чавунно-пролетарський* край (Леся Степовичка), *жіночо-підлітково-стариковський* тил (В. Грипас), *сито-люто-злотіле* полум'я (В. Корж).

Підрозділ 2.4. «Словоскладання». У мовотворчості письменників Дніпропетровщини засвідчені новації, сконструйовані словоскладанням, у межах якого дослідники розрізняють зрощення та юкстапозицію. Неодеривати, утворені зрощенням, переважають у системі іменників, прикметників, поодинокими з-поміж них є прислівники та дієслова: *пильносилуваний* (І. Данилюк), *дрібнопозначений, впівмрії, впівмети* (Ю. Кібець), *світлодарити* (В. Корж), *являєдневі* (І. Сокульський), *розпізнай-стрічки, інтригує-душу-назва* (Леся Степовичка) тощо. Привертає увагу значна кількість okazіональних юкстапозитів (690 неолексем, а це майже 40% від усіх новацій), основна функція яких – одним словом назвати ті явища, що в мові зазвичай пояснюють описово. На сторінках аналізованих творів широко представлені іменникові, прикметникові, дієслівні та прислівникові юкстапозити, утворені на основі поєднання синонімічних, антонімічних, а також однокореневих слів: *відверто-сповідально* (І. Данилюк), *пройдисвіт-авантюрист, кричу-мовчу* (Ю. Кириченко), *прозора-відвертий, ласкаво-хижо* (Леся Степовичка), *манить-кличе* (М. Зобенко), *чарується-вчаровується* (В. Корж). У мовотворчості письменників Дніпропетровщини, як і в сучасній українській мові загалом, найпоширенішими є найменування на зразок «означуване – означення» (прикладка). Особливою експресивністю відзначені юкстапозити, утворені на базі індивідуально-авторського, некодифікованого матеріалу. Наприклад: *неболюбиці-крани, гамселисько-лихо* (В. Грипас), *гук-птахоплин, казан-семивідерник, няня-явориха, час-швидкоплинник* (Ю. Кириченко), *дні-будьздоровці, клич-перелетич, набережна-автоманка* (В. Корж) тощо. Okazіоналізми, що постають внаслідок застосування типових для мовної системи засобів, часто порушують той чи той компонент схеми словотворення. Наприклад, віддієслівні номени *гамселисько* та *перелетич* мають у своїй структурі суфікси *-иськ-* та *-ич-*, що зазвичай поєднуються з іменниковими основами (*хлопчисько, королевич*). У деяких випадках твірними стають лексеми

іншого семантичного чи граматичного класу, ніж передбачає словотвірний тип (*явориха, вереснинка*).

2.5. «Неузуальні способи словотвору». У своїй мовотворчості письменники Дніпропетровщини послуговуються також неузуальними різновидами словотворення, до яких уналежнюємо черезступеневе словотворення та контамінацію. За унікальною моделлю черезступеневого словотворення автори конструюють численні дієприкметникові новації, твірними основами яких є корені іменників, рідше прикметників. Суфікси й префікси надають таким новотворам характерної для дієприкметника морфологічної структури. Під час творення пасивних дієприкметникових інновацій з суфіксом *-ен-* автори активно послуговуються такими префіксами, як *з-(с-), за-, о-(об-)*, рідше *ви-, пере-, роз-*: *виголублений* (І. Данилюк), *переутроблений, розкайданений, збасанений* (Ю. Кириченко), *очорнокнижений, звulkanений, переголублений* (В. Корж), *острунений, розвеснений* (Н. Нікуліна), *скадебешений, засересерений* (В. Сіренко), *затюрмлений* (І. Сокульський), *забджолений, запрозорений, овітрений* (М. Чхан).

Попри те, що контамінація є особливістю суто okazіонального словотворення, у творчому надбанні дніпропетровських письменників помічено лише шість прикладів її використання, п'ять з яких представлено номемами на позначення осіб (*мілі-метри, санти-метри, деци-метри* (Леся Степовичка), *благородич* (Ю. Кириченко), *Тхолик* (В. Савченко). Останній новотвір, утворений контамінацією від імені *Толик* і дієслова *тхнути*, надає яскравій одоративній характеристики персонажу: *Яким запахом тхір смердить, не знаю, а Тхолик таки смердопахосний* (В. Савченко). Ще однією мовностилістичною знахідкою є новотвір М. Чхана, за допомогою якого автор яскраво зображує ландшафтні утворення, підкреслюючи їхню велич і давнє походження: *Древні скелі **гранітозаврами** / З водоспаду каміння п'ють*.

Прислівникова новація І. Данилюка *череслово* утворена накладанням іменників *чересло* («вертикальний ніж у плузі, що міститься перед лемешем») і слово: *Тоді зрина в тобі пора, / Як сповідь – гостро, **череслово**, / За те, що вічність до пера / Не підступало кривне слово*. У цьому контексті новотвір є синонімом до прислівника *гостро*. Ступінь okazіональності контамінованих слів принципово позбавляє їх переходу до загальноновживаної лексики.

У третьому розділі «Лінгвостилістичний аналіз неолексем у творах письменників Дніпропетровщини» досліджено стилістичні прийоми вираження okazіональної експресії, розкрито прагматичний потенціал неолексем, його вплив на створення й розуміння значення інновацій, визначено особливості вживання та конструювання неолексем в ідіолектах окремих авторів. У підрозділі **3.1. «Основні проблеми лінгвостилістики»** відзначено зростання наукового інтересу до лінгвостилістичних досліджень, предметом яких сьогодні є не сама система мовних знаків, а їхнє функціонування в комунікативному середовищі. Останнім часом мовознавці, орієнтуючись на антропоцентризм як пріоритетний напрям вивчення лінгвальних одиниць, у своїх дослідженнях усе частіше послуговуються поняттями «ідіостиль» (системність виразових засобів мови окремого письменника, діяча

культури чи іншого індивіда, що вирізняє його мову серед інших мовців) і «дискурс», що в найширшому розумінні асоціюють з усіма виявами комунікації. Одним з найдавніших дискурсів є художній, у якому постійно взаємодіють автор і читач як адресант й адресат. Оскільки для художнього тексту характерною є багатозначність, то кожен читач знаходить в ньому свої власні сенси. Однією з особливостей художнього стилю є широке використання оказіональних лексем, що виникають у процесі реалізації творчого задуму автора. Неолексеми найчастіше наділені емоційно-оцінним й експресивним значеннями, що зумовлює їхню здатність виконувати роль стилістично значущих контекстуальних одиниць – стилістем, більшість з яких реалізують своє значення лише в контексті.

У підрозділі 3.2. «Функційно-стилістичні особливості неолексем у творах письменників Дніпропетровщини» з'ясовано, що основні причини виникнення оказіоналізмів зумовлені номінативними та прагматичними потребами комунікації. У мовотворчості письменників Дніпропетровщини суто номінативну функцію виконує обмежена кількість індивідуально-авторських лексем, наприклад: *дивотека, стереопогляд, комахоїстоти* (В. Савченко) тощо. Неолексеми в художньому дискурсі виконують здебільшого номінативно-оцінну функцію, оскільки відображають не лише реалії навколишнього світу, а й ставлення мовця до них. У лінгвістиці оцінність потрібно розуміти як закладену в лексемі позитивну чи негативну характеристику людини, предмета або явища. Вона буває імпліцитною (виражена однією із сем слова) та експліцитною (властива дискурсивному вживанню слова), наприклад: *Штрикай шура скоріше, та ходім уже з цього смердючника* (В. Савченко); *То зібрались на літтусовку / попити кавусі / метри, деци-метри, санти-метри / та мілі-метри українського модернізму* (Леся Степовичка).

Стилістична функція індивідуально-авторських лексем виявляється в їхній здатності бути складниками таких тропів, як епітет, порівняння, метафора, персоніфікація. Епітети у творчості письменників Дніпропетровщини представлено переважно прикметниковими й прислівниковими новаціями. Письменники нерідко використовують епітети для створення сатиричного або іронічного ефекту, що особливо відчутний у вживанні семантично непоєднаних лексем: *Фанатів стережись улесливо-підступних, / щільним кільцем запеклої опіки / не зчуєшся, як в лестощах надмірних, / в їх вірності, ущербно-хворобливій, / святая муза й істина загинуть* (Леся Степовичка); *Для нього слово «раднаргосп» виявилось якимось високодержавно-магічним; І вони ось так відверто-сповідально з тобою не базарили б* (І. Данилюк).

Оказіональні лексеми є частиною метафор, чим підсилюють їхню виразність: *На балконі цвінькає синичка, / сонце сяйво повінево лє* (В. Сіренко); *Іще зозулі слово не погасло, / іще в мені співають жита соки і павутинка-вересинка в чубі бринить ще тонко, – ІЩЕ ТИ ЛЮБИШ; У яку тонкоспогадну одіж вбрались думи й печалі мої!* (М. Дяченко).

Продовжуючи традиції Івана Котляревського, Тараса Шевченка, дніпропетровські автори широко використовують іменники-демінітиви

з пейоративним оцінним забарвленням, що у творах є засобом вираження іронії, сатири, фамільярності: *А як закінчиться сезон?.. В репертуарчику – музон; Екс-комуніст і поставантюрист, / він цінний, як вулканоземлетрусик* (Ю. Кириченко). Особливою продуктивністю відзначені назви осіб, конотації яких формують у читача належне ставлення до створеного образу й уможливають прогнозоване сприйняття інформації, закладеної автором у відповідний фрагмент художнього твору: *Ти виходиш заміж? Це за отого рудого товстопузика, що підсаджував тебе у вагон?* (Леся Степовичка). Додавання суфікса *-ик*, якому властиве значення здрібнілості, до негативно забарвленого прикметника *товстопузий* створює комічний ефект. У такий спосіб Леся Степовичка назвала нареченого-іноземця. Цим новотвором, на нашу думку, письменниця намагається привернути увагу до проблем міграції українок у пошуках кращого життя.

Матеріал нашого дослідження доводить, що okazіоналізми мають широкий діапазон прагматичної дії. Основна їхня мета – привернути увагу реципієнта та стимулювати його до дешифрування певної інформації. Для досягнення цієї мети автори часто послуговуються юкстапозитами, наприклад: *А ти мені в пику пером свого однокурсничка-редактора публічно штрикнув цим інтерв'ю* (І. Данилюк); *У махновцеві Сашкові Михайлюті / Стільки добросонячної люті... / А його потурили зі Спільки / Новочасні блазні-недоспівки* (Ю. Кириченко). Можливо, автор за допомогою префікса *недо-* наголошує на невідповідності новоспечених письменників отриманій посаді або ж підкреслює їхню здатність недоговорювати того, що суперечить ідеології правлячої партії.

Підрозділи **3.3. «Антонімічний контраст як експресивний засіб»** і **3.4. «Контекстуальні синоніми в мовотворчості письменників Дніпропетровщини»** присвячено аналізу стилістичного й прагматичного потенціалу контекстуальних синонімів та антонімічного контрастування в межах неолексики. Зазначено, що антонімічне контрастування надає широкий простір для індивідуальної експресивної мовотворчості. За допомогою індивідуально-авторських антонімів створюють контрасти, антитези, епітети-оксиморони. Їхня експресивність підсилена не стільки самим стилістичним прийомом, скільки несподіваністю зіткнення, протиставлення чи зіставлення семантики контрастних одиниць, складністю асоціацій і новизною образів, що виникають у зв'язку з ними, наприклад: *Слова любові – радісно-злелечені, слова розлуки – стихшено-сумні* (М. Дяченко); *Це вже не французький трикутник, а слов'янська трілюбов* (І. Данилюк). Подекуди натрапляємо на дистантне розташування антонімів, що семантично тісно пов'язують думки авторів, посилюючи образність і виразність ліричних творів: *Любов – це віщий грім! / Якщо боїшся грому ти, / То прийдуть у твоїй дім / лише знайомства-гномики* (Ю. Кібець). За допомогою пари контекстуальних антонімів *любов – знайомства-гномики* Ю. Кібець протиставляє поверхові стосунки глибокому, сильному почуттю, до якого потрібно бути готовим, усвідомлюючи, що, крім радості, кохання може принести й біль та страждання.

У творах письменників Дніпропетровщини контекстуальні синоніми здебільшого представлені прикметниками, за допомогою яких автори заглиблюють

нас у внутрішні переживання ліричних героїв, надають різнопланові характеристики предметам або явищам: *На полі чекання / босоноге, латаноштанне, / спинилось моє покоління* (В. Корж); *Ланцюг життя низався бездоганно. / До ланки ланка – міцно і невпинно. / Та кожна ланку повнило органно / Первинносутнє, вічноукраїнне* (Г. Прокопенко). Синонімічними новаціями *первинносутнє, вічноукраїнне* автор маніфестує потребу популяризації української культури, що наразі є ідеологічним фундаментом для розбудови суспільства майбутнього на основі нашого історичного коріння, мови, звичаїв і традицій, а не запозичених стереотипів та імпортованих шаблонів.

Помітну експресію породжують структурно-модифіковані синоніми: *Стегнаста лярва в шестиклинці / І – виноград, і – матюки... / Оце і зветься антипобут? / Оце і є – в Едем втекти?..* (Ю. Кириченко). Кожна людина час від часу відчуває втому від побутових справ і буденних клопотів. Автор засуджує чоловіків, які, замість того, щоб допомагати дружинам, шукають розради в коханок. Ю. Кириченко застерігає, що такі втечі «від побуту» не принесуть довговічного щастя.

У мовотворчості письменників Дніпропетровщини okazіоналізми, вступаючи в синонімічні відношення із загальноживаною або індивідуально-авторською лексикою, виконують не лише функції заміщення та диференціації (уточнення, деталізації зображуваного), а й мають прагматично-оцінні значення, які кожен читач інтерпретує по-своєму.

У межах підрозділу **3.5. «Оказіональні кольороназви в мовотворчості письменників Дніпропетровщини»** визначено функційне навантаження кольоративів. Аналізований матеріал засвідчив широке вживання лексем на позначення *зеленого, синього, білого, чорного, золотого, срібного (сивого)* кольорів. Уживаючись у прямому номінативному значенні, колірний компонент нерідко є складником метафор, антропо- та зооморфізацій: *Дерева отчої землі, / Постали ви, мов зелен-стражі, / Об вас спіткнулись орди вражі* (Ю. Кібець); *Стуманів вечірньо-синій зір криниці* (В. Корж); *Синьогриво, зеленокопито / Вилітав – аж думи переймали, / Вилітав – співати і кропити!* (М. Чхан); *Лиш вересень крилом золотомрійним / Про стиглий серпень часом нагада* (Ю. Кириченко); *Над урвищем каштани зацвіли, / І що їм – грудень, віхола / За сивобровістю вершин* (В. Грипас). За допомогою останньої неолексеми В. Грипас не лише відтворює картину засніжених гірських вершин, що зовні схожі на посивілі дуги брів, а й оцінює значення цієї вершини-захисника, що, наче сивобровий дідусь, опікується своєю малечею.

Новації здебільшого виконують аксіологічну функцію, виражаючи позитивне чи негативне ставлення автора до зображуваного: *Була плодів золотозерна правда* (Г. Світлична); *Мені приємніше вважати своїм шефом Гвідо Кремера, аніж оцих маленьких-сіреньких, що звідучора вже вдруже беруться керувати мною* (Леся Степовичка); *Чорний віск ночей, чорновір'я чад, – геть Баянових плечей* (В. Корж).

Особливою експресивністю вирізняються ті неолексеми, у структурі лексичних значень яких сема 'колірна ознака' виражена імпліцитно: *Весна минула,*

щоб воскреснуть / у **сонцевітті** горобини (Ю. Кібець); Чаклує в лісі осінь / Круг золотих **дерев-багат** (Г. Світлична); У нім – на Пагорб Честі сходження, / де княжить **дух чистоснігів**... / Псевдодостойник розохотиться: / В дні скрути отаке чи й тра'? (Ю. Кириченко). У структурі лексичного значення останньої новації, крім сем 'чистий, білосніжний', актуалізовано сему 'той, що сяє'. На нашу думку, метафора **дух чистоснігів** позначає сяння Божої слави. У такий спосіб Ю. Кириченко прагне звернути увагу читачів на християнські святині, які споконвіку підносили й оберігали наш народ.

Лексика на позначення кольору має великі експресивні можливості: відповідно до авторської інтенції й пов'язаною з нею організацією тексту кольороназви набувають різноманітних прирощень смислу, завдяки чому зростає їхня роль у передаванні інформації. У такий спосіб автори розширюють межі семантики кольороназв, реалізують приховане, глибинне, а отже, збільшують виражальні можливості мови.

У підрозділі **3.6. «Когнітивний зміст слів-символів у мовотворчості письменників Дніпропетровщини»** зазначено, що одним з актуальних питань сучасного мовознавства є дослідження лінгвоодиниць як носіїв концептуальної інформації. Письменники Дніпропетровщини, як і багато інших українських митців, черпають натхнення у фольклорі. Тому під час докладного дослідження їхніх поетичних творів виявляємо значну кількість okazіоналізмів, сконструйованих під впливом творчого використання поширених у мові фольклору художніх образів. Слова-символи, презентовані в лексиконі дніпропетровських авторів, належать до космогонічних (*сонце, небо, зорі, промінь*), анімалістичних (*собака, птах, орел, змія*), флористичних (*чебрець, полин, барвінок, явір*) назв, а також номінацій явищ природи (*грим, гроза, весна, зима*). Особливу увагу дніпропетровські письменники приділяють символу «весна». Н. Нікуліна, зокрема, уособлює її в образі Лади – богині родючості й кохання в слов'янській міфології: *Ці свавільні вогні, як торкнеш, обпікають долоні, / І парують поля, як жертвовники **Лади-весни***. За повір'ями, ця богиня сповнювала світ теплом, добротою й любов'ю, але її кохання відверте й чисте, жодним чином не пов'язане із плотськими втіхами. Саме про таке кохання йдеться в поезії М. Дяченка: *Куди ти, серце, мчиш? В яку весну **весненну?** – В любов, поете...* Чистоту помислів передає okazіоналізм *весноокий*, що влучно характеризує дитинність світосприйняття, бажання бачити все в рожевому світлі: *Мій друже, довіра дітей **весноока** / хай більше не зна ні пожеж, ні руїн* (В. Корж). Образ весни постає як традиційний символ змін, оновлення всього живого, вступаючи у протиставлення з такими поняттями, як 'старіння, занепад': *Бо, як завжди, не віриться у «пізно», / А віриться в грядущий **травень-сад*** (Г. Світлична). Лексеми на позначення першого весняного місяця служать мотивувальною основою для конструювання okazіональних прислівників: *Світ, наче кадр, над чорним рваним краєм – І юність **березнево** не зроста, / І старість крихкозуба не вмирає* (М. Чхан); *Як **березне** сьогодні на душі! / Як ніжно розмовляють комиші / над роздунай-весняною водою* (М. Дяченко). Для прогнозованого розуміння читачем значення новації *березне* М. Дяченко використовує вдале порівняння: як повесні Дунай

виходить зі своїх берегів, так і переповнене серце поета жадає поділитися своїми переживаннями.

У підрозділі 3.7. «**Особливості утворення та функціонування неолексем в ідіолектах окремих письменників**» відзначено, що ідіюстиль письменника на тлі загальнонаціональної мови відображає його індивідуальне світобачення та світосприйняття через окремі специфічні мовні засоби чи оригінальне авторське їх використання. Зважаючи на обмеженість обсягу дисертації, у межах останнього підрозділу проаналізовано особливості ідіолектів тих письменників, які вповні розкрили свій творчий потенціал, чії імена і твори відомі не лише на Дніпропетровщині, а й за межами України, як-от: Сергій Бурлаков, Іван Данилюк, Юрій Кібець, Юрій Кириченко, Віктор Корж, Наталка Нікуліна, Ганна Світлична, Володимир Сіренко, Іван Сокульський, Леся Степовичка, Михайло Чхан.

Кожен письменник має свої індивідуальні смаки щодо новотворів. Наприклад, в індивідуальному стилі Г. Світличної привертає увагу наявність низки okazіоналізмів із суфіксом *-ість*, що породжують експресію урочистості, піднесеності: *Саду могого вищає небо, / Глибшає в слові сонцевості море; Лист виноградний. Багрецевість. / Це все було уже, було. / І відійшло в торішню мревість, / І знов повтором надійшло.* Серед особливостей конструювання okazіоналізмів у мовотворчості Юрія Кібця можемо відзначити широке вживання складних і складених неолексем з компонентами *цвіт-, диво-, цар-, проміння-*: *цвіт-небо, цвіт-перстень, цвіт-озон, цвіт-пожар, дивонебо, диворозмови, цар-екіпаж, цар-поріг, проміль-пензель, цілунки-промені, проміння-криголам, промінці-карасі.* Для словотворчості Н. Нікуліної характерним є обігрування реалій тваринного світу із проектуванням їх на зображення внутрішніх характеристик людини: *пособачити, щиро-щеньчий* (захват), *змієшкірі* руки.

У **Висновках** узагальнено результати проведеного дослідження:

1. Визначальною стильовою ознакою художньої мови письменників Дніпропетровщини останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. є індивідуально-авторські лексеми, що демонструють наполегливі словопошуки митців у виявленні й презентації необмеженого семантико-дериваційного потенціалу рідної мови.

2. Аналіз семантичних особливостей okazіоналізмів засвідчує переважно антропоцентричний характер номінації. Найрепрезентативнішими ТГ у мовотворчості письменників Дніпропетровщини є назви осіб, найменування об'єктів живої та неживої природи, здобутків людської праці, назви абстрактних понять.

3. Докладне вивчення словотвірних особливостей okazіональних лексем дало змогу визначити продуктивність афіксальних способів словотвору (30 % неодериватів). Специфіка виникнення okazіоналізмів полягає в новій, нерідко довільній комбінації відомих у мові коренів (основ) слів і службових формантів, що уможлиблює появу нових семантичних відтінків. У системі індивідуально-авторських іменників і прислівників переважає суфіксація, прикметників та дієслів – конфіксація.

4. Okazіоналізми, що є результатом основоскладання, сприяють мовній

економії, позначаючи зміст складного характеру, що зазвичай виражається словосполученням, компоненти якого не завжди є взаємозумовленими. Значна частина таких новацій створена за принципом аналогії.

5. У творчому лексиконі дніпропетровських письменників широко представлені новації-юкстапозити (33%), творення яких супроводжується процесом тісного семантичного зближення двох компонентів і переростанням їх в одне слово. Більшість назв виникає як наслідок аналогічно-асоціативного співвідношення одного об'єкта з іншим на основі різних характеристик. Кількість складних дієслів і прислівників набагато менша, ніж іменників та прикметників, але привертає до себе увагу їх активізація. Натомість у досліджуваних творах функціонує лише 20 неодериватів, утворених зрощенням.

6. Письменники Дніпропетровщини послуговуються неuzuальними різновидами словотворення, до яких уналежнюємо черезступеневе словотворення та контамінацію. За унікальною моделлю черезступеневого словотворення автори конструюють численні дієприкметникові новації. Попри те, що контамінація є особливістю суто okazіонального словотворення, у творчому надбанні дніпропетровських письменників натрапляємо лише на шість прикладів її використання.

7. У мовотворчості письменників Дніпропетровщини суто номінативну функцію виконує обмежена кількість новацій, що покликана називати нові реалії чи замішувати розгорнуті конструкції компактними й семантично місткими одиницями. Зазвичай індивідуально-авторські лексеми відзначені багатофункційністю, вони виконують цілий комплекс естетичних і художніх завдань, організують текст та прогнозують його сприйняття читачем.

8. Новотвори письменників Дніпропетровщини засвідчують високу мовну майстерність митців. Okazіональні слова породжують експресію ліричності, урочистості, пафосу, іронії, гумору й сатири, створюють тло різноманітних стилістичних фігур і є потенційним джерелом збагачення словникового складу української мови.

9. Okazіональні лексеми наділені значним прагматичним потенціалом. Неолексеми привертають увагу реципієнта та стимулюють його до дешифрування певної інформації. Новотвори допомагають авторам досягти прагматичної мети комунікації – дати оцінку і вплинути на систему цінностей читача.

10. Накопичений практичний і теоретичний матеріал у галузі української письменницької лексикографії (неографії) дає змогу науковцям порушувати питання про створення академічних словників авторських лексичних новотворів видатних українських письменників і – надалі – загального повного словника авторських новотворів української літератури ХХ ст., органічним складником якого може стати й запропонований словник okazіоналізмів письменників Дніпропетровщини.

Основні положення дисертації висвітлено в таких публікаціях:

1. Лоцинова І. С. Оказіональні іменники в поезії Лесі Степовички, Віктора Коржа та Сергія Бурлакова / І. С. Лоцинова // Український смисл. – № 2. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський національний університет, 2012. – С. 89–98.
2. Лоцинова І. С. Оказіональні прислівники у творчості письменників Дніпропетровщини / І. С. Лоцинова // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького національного університету: Зб. наук. праць. – Вип. 11. – Кривий Ріг, 2014. – С. 240–247.
3. Лоцинова І. С. Оказіональна номінація осіб у творчості письменників Дніпропетровщини / І. С. Лоцинова // Український смисл: науковий збірник / за ред. проф. І. С. Попової. – Дніпропетровськ : Ліра, 2014. – С. 150–164.
4. Лоцинова І. С. Оказіональні натурфактоніми у творчості дніпропетровських письменників / І. С. Лоцинова // Дослідження з лексикології і граматики української мови : Зб. наук. праць / за ред. проф. І. С. Попової. – Дніпропетровськ : Видавець Біла К. О., 2014. – Вип. 15. – С. 202–212.
5. Лоцинова І. С. Кольоративи у творчості письменників Дніпропетровщини / І. С. Лоцинова // Український смисл: науковий збірник / за ред. проф. І. С. Попової. – Дніпропетровськ : ТОВ «Роял Принт», 2015. – С. 196–208.
6. Лоцинова І. С. Інтерпретація слів-символів у мовотворчості письменників Дніпропетровщини / І. С. Лоцинова // Дослідження з лексикології і граматики української мови : Зб. наук. праць / за ред. проф. І. С. Попової. – Дніпропетровськ : Видавець Біла К. О., 2015. – Вип. 16. – С. 175–186.
7. Лоцинова І. С. Антонімічний контраст у мовотворчості письменників Дніпропетровщини / І. С. Лоцинова // Наукові записки : Серія «Філологічні науки». – Кіровоград : Видавець Лисенко В. Ф., 2016. – Вип. 145. – С. 551–555.
8. Лоцинова И. С. Семантика и прагматика окказиональных юкстапозитов в творчестве писателей Днепропетровщины / И. С. Лоцинова // W poszukiwaniu tożsamości językowej / Redakcja naukowa: Wanda Stec, Anna Nau. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2016. – Т. II. – С. 95–103.
9. Лоцинова І. С. Оказіональні дієприкметники у творчості письменників Дніпропетровщини / І. С. Лоцинова // Український смисл: науковий збірник / за ред. проф. І. С. Попової. – Дніпропетровськ : Ліра, 2016. – С. 151–159.

АНОТАЦІЯ

Лощина І. С. Неолексика у творах письменників Дніпропетровщини. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. – Дніпро, 2016. – 325 с.

Дисертацію присвячено дослідженню неолексем (понад 1800 одиниць), зафіксованих у поетичних і прозових творах письменників Дніпропетровщини. Проведено комплексний аналіз новотворів з позицій семантики, деривації, лінгвостилістики та прагматики. Виокремлено найрепрезентативніші тематичні групи новацій. Проаналізовано семантико-дериваційні особливості неодериватів з урахуванням структурно-семантичних відношень між okazіоналізмом і його твірною базою. Досліджено стилістичні прийоми увиразнення okazіональної експресії. У роботі визначено прагматичний потенціал новотворів, його вплив на створення й розуміння значення інновацій. Доведено багатофункційність індивідуально-авторських лексем, їхню здатність виконувати цілий комплекс естетичних і художніх завдань, організовувати текст і прогнозувати його сприйняття читачем. З'ясовано особливості неолексем, характерних для ідіостилю того чи того автора. Проаналізовано здобутки української неографії ХХ – ХХІ ст., описано засади створення словника новотворів й укладено словник-реєстр індивідуально-авторських неологізмів письменників Дніпропетровщини.

Ключові слова: неолексема, новотвір, неодериват, okazіоналізм, художній дискурс, мовотворчість, семантика, словотвірна модель, експресивність, комунікативно-прагматична ситуація.

АННОТАЦИЯ

Лощинова И. С. Неолексика в творчестве писателей Днепропетровщины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара – г. Днепр, 2016. – 325 с.

На рубеже XX–XXI веков в лингвистической науке произошли коренные изменения: язык стали рассматривать не как самостоятельную, независимую от человека систему, а как своеобразный антропологический феномен. Такая переориентация научных исследований способствует усилению внимания к антропоцентрическому характеру образования инноваций, в том числе и окказиональных лексем, появление которых является следствием познания человеком реального мира, его мыслительной и речетворческой деятельности, а также обусловлено коммуникативными интенциями говорящего. Вопросам семантико-деривационных особенностей, а также функционирования окказиональных лексем в украинском художественном дискурсе посвящены работы таких лингвистов, как Н. Адах, Г. Вокальчук, В. Герман, Н. Голикова, О. Жижома, Ж. Колоиз, О. Турчак, Т. Юрченко и др. Ученые проявляют большой интерес к проблемам лингвостилистического анализа художественных текстов.

Диссертация посвящена изучению индивидуально-авторских лексем, зафиксированных в поэтических и прозаических произведениях писателей Днепропетровщины. Для многоаспектного анализа окказионализмов были использованы как общенаучные, так и лингвистические методы исследования. Проведен комплексный анализ неолексем с точки зрения семантики, деривации, лингвостилистики и прагматики. Выделены тематические группы инноваций. Проанализированы семантико-словообразовательные особенности неодериватов с учетом структурно-семантической соотнесенности между окказионализмом и его словообразовательной основой. Установлено, что индивидуально-авторские лексемы помогают автору метко, экспрессивно или ассоциативно-образно передать мысль, выразить эмоциональное состояние, совмещая языковую и экстралингвистическую информацию. Исследованы стилистические приемы усиления окказиональной экспрессии. В работе определен прагматический потенциал неолексем. Продемонстрирована полифункциональность индивидуально-авторских новаций, их способность решать целый комплекс эстетических и художественных задач, организовывать текст и прогнозировать его восприятие читателем. Прослежены особенности конструирования и употребления окказионализмов в речетворчестве отдельных авторов. На основе анализа достижений украинской неографии XX–XXI вв. сформулированы принципы создания словаря окказиональной лексики, составлен словарь-реестр неолексем в творчестве писателей Днепропетровщины.

Ключевые слова: неолексема, новообразование, неодериват, окказионализм, художественный дискурс, речетворчество, семантика, словообразовательная модель, экспрессивность, коммуникативно-прагматическая ситуация.

SUMMARY

Loshchinova I. S. Neolexemes in the prose and poetry of Dniepropetrovsk's authors. – Manuscript.

Thesis for the scientific degree of Candidate of Philological sciences in speciality 10.02.01 – The Ukrainian language. – Oles Honchar Dniepropetrovsk National University. – Dnipro, 2016. – 325 p.

The dissertation deals with the study of neolexemes (over 1800 units), fixed in the poetic and prose works of Dniepropetrovsk's writers. A comprehensive analysis is conducted from the semantic, derivation, linguostylistics and pragmatics point of view. The most representative theme groups of innovations are distinguished. The semantic-derivation features of neolexemes taking into account the structural-semantic relations between occasional word and its motivating foundation are analyzed. The stylistic devices to enforce of occasional expression are explored. The paper identifies pragmatic potential of new formations, its influence on the creation and understanding of neolexemes meaning. Multifunctionality of occasional lexemes, their ability to solve the whole complex of aesthetic and artistic tasks, to organize a text and predict its perception by the reader is proved. The features of neolexemes, characteristic for the personal style of some authors, are distinguished. The achievements of Ukrainian neography of the XX–XXI centuries are analyzed, the principles of creating a dictionary are described.

Key words: neolexeme, author lexical new formations, new derivate, fiction discourse, author's individual denomination, semantics, word-formative model, expressivity, communicative-pragmatical situation.

ЛОЩИНОВА ІННА СЕРГІЇВНА

Неолексика у творах письменників Дніпропетровщини

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук зі спеціальності
10.02.01 – українська мова

Відповідальний за випуск:
кандидат філологічних наук, доцент
Голікова Наталія Сергіївна,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара

Підписано до друку 16.09.2016. Формат 60×90 1/16
Папір офсетний. Друк різнографічний.
Умов.-друк. арк. 0,93. Наклад 100 прим.
Зам. № 231.

Видавництво і друкарня «Ліра»
49050, м. Дніпро, вул. Наукова, 5
Тел. (056)794-61-04 (05)
Свідоцтво про внесення до Держреєстру
ДК № 188 від 19.09.2000